

Szenes Zoltán

Ötödik könyv

Gondolatok M. Szabó Miklós: A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1980–1989 című könyvéről¹

A hadtörténész akadémikus legújabb könyve a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia 80-as évekbeli történetét dolgozza fel. A szerző öt fejezetben, a korábbi könyveiben megszokott módszertannal és objektivitással ír a katonai felsőoktatási intézmény tíz esztendejéről. Az I. fejezetben a volt parancsnok és rektor a korszak kül- és biztonságpolitikai környezetét elemzi. A II. fejezet a vizsgált évtized néphadseregi viszonyait mutatja be. A III–V. fejezet időrendben foglalja össze az akadémia tevékenységét az évtized elején, közepén, illetve végén. A recenzens kiemeli, hogy napjaink katonai felsőoktatási történései különleges olvasatot adnak a könyvnek, hiszen az olvasó óhatatlanul azt keresi, hogy mindazon hajtóerők, módszerek és eljárások, amelyeket a 80-as években a ZMKA a Honvédelmi Minisztériumtól (HM) kapott, hogyan fognak megvalósulni egy civil tárca által irányított és felügyelt rendszerben. Kiemeli, hogy Szabó tábornok könyve éppen azt dokumentálja meggyőzően, hogy a ZMKA nyolcvanas évekbeli sikerei a haderő rendszerén belül elfoglalt helyéből származnak, mindent, amit elért, a honvédség részeként érte el. E kötéldés megváltozása komoly kihívást jelent az új, Nemzeti Közszolgálati Egyetem vezetésének, a HM/MH irányításának, és a nemzetközi katonai kapcsolatoknak.

Egy nagy horderejű vállalkozás² részeként jelent meg a hadtörténész akadémikus kutatásainak eredményéről beszámoló immáron ötödik könyv, amelyben a volt parancsnok és rektor a katonai felsőoktatás fellegvárának számító Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (ZMKA) történetét tárja az olvasó elé. Bizonyára a szerző sem gondolta e témakör feldolgozásának megkezdésekor, hogy egy olyan katonai felsőoktatási intézmény történetét dolgozza fel, amelynek szervezeti autonómiája 2011. december 31-én megszűnik, és a 200 évnél idősebb magyar katonai felsőoktatás egy új civil

1 Zrínyi Média Nonprofit Kft, Budapest, 2011. 274 oldal

2 A sorozat részeként az alábbi könyvek jelentek meg:

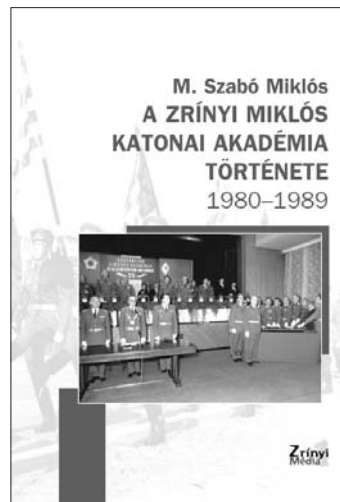
– A magyar katonai felsőoktatás története 1947–1956. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004, 271 oldal.

– A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1955–1960. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007, 251 oldal.

– A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961–1969. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008, 455 oldal.

– A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1970–1979. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2010, 279 oldal.

tanintézmény: a Nemzeti Közszerződési Egyetem keretében folytatódik tovább. Bár lehet, hogy a kutató Szabó Miklóst ez a tény kevésbé lepte meg. Hiszen az akadémiai oktatással foglalkozó könyveiből egyértelműen kiderül, hogy a magyar tisztképzés és katonai felsőoktatás mennyire politikafüggő volt az előző évtizedekben is. Ilyen paradigmatisztikus váltást láttunk 1949-ben, amikor megszűnt a nagy hagyományú vezérkari képzést folytató Honvéd Hadiakadémia, és a honvédtisztek képzése az új pártpolitikai elképzelések szerint indult meg. De ezekhez a változásokhoz sorolhatjuk a Honvéd Akadémia Zrínyi Miklós Katonai Akadémiává történő átszervezését 1955-ben, vagy a politikai rendszerváltozás utáni katonai felsőoktatási integrációt, amelynek részeként 1996-ban létrejött a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.

* * *

Napjaink katonai felsőoktatási történései különleges olvasatot adnak a könyvnek, hiszen az olvasó óhatatlanul azt keresi, hogy mindazon hajtóerők, módszerek és eljárások, amelyeket a '80-as években a ZMKA a Honvédelmi Minisztériumtól (HM) kapott, hogyan fognak megvalósulni egy civil tárca által irányított és felügyelt rendszerben. Hogy milyen szisztémában történik az integrált hadtudományi kar új harci-technikai eszközökkel való ellátása? Mennyiben lesz automatizmus (mint az ismertett korszakban), hogy a HM, illetve a Magyar Honvédség (MH) a civil egyetem katonai karát kéri fel új hadművelési koncepciók, rendszerek és megoldások tesztelésére vagy kidolgozására, mint ahogyan ezt a ZMKA esetében tette a '80-as években a (Varsói Szerződésben is unikálisnak számító) hadtest/dandár-struktúra kipróbálásában. Mennyire lesz aktív kapcsolat a rendelkezési állományba kerülő hivatásos állományú oktatók és a honvédségtől eltérő javadalmazásban részesülő polgári dolgozók között? Hogyan valósul meg a feldolgozott időszakban kitűnően működő külföldi katonai továbbképzési rendszer, amelyet az akkori szövetségi hozzátartozás is erősített. Milyen hatékonysággal fog működni a korábbi „egycsatornás” logisztikai ellátási rendszer megosztott felelősséggel és különböző helyekről érkező forrásokkal? És a könyv III–V. fejezeteinek olvasása kapcsán ezek a kérdések tovább sorjázhathatnának.

Már az egyetemi irányítás HM rendszerén belüli módosulása (ti. amikor a vezérkar főnöki alárendeltségből az akadémia/egyetem közvetlen miniszteri irányításúvá vált) is több káros folyamatot indított el, hiszen nőtt a távolság a Magyar Honvédség és a katonai tanintézet között, sok tekintetben szubjektívvá váltak a korábbi intézményes (szolgálati és szakmai alárendeltségi) kapcsolatok, nem sikerült megtalálni a katonai és civil képzés harmonikus fejlődését szolgáló arányát. Márpedig Szabó Miklós altábornagy új könyve is egyértelműen bizonyítja, hogy modern katonai felsőoktatást nem lehet a HM és az MH tevékeny részvétele nélkül végezni.

A '80-as évek közepére egyetemi rangot kiérdemelt, egyetemi doktorátusi fokozat adományozására feljogosított tanintézmény létrehozása csak az akadémiát

irányító-felügyelő szervek és a tanintézetben dolgozó tanári és dolgozói állomány közös, együttes erőfeszítése nyomán jöhetett létre. Nem lehet tudni, hogy az új egyetem civil „bekötése” a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumhoz (KIM) mennyire változtatja meg a katonai képzés fontosságát, hogy vajon elegendő lesz-e a katonai képzési érdekek érvényesítéséhez a Fenntartói Testületben (FT) biztosított HM-képviselő, vagy a vezérkari főnök „vétőjoga” a katonai és szakmai képzés programjait illetően.

Szabó tábornok könyve éppen azt dokumentálja meggyőzően, hogy a ZMKA nyolcvanas évekbeli sikerei a haderő rendszerén belül elfoglalt helyéből származnak, és mindent, amit elért, a honvédség részeként érte el. E kötődés megváltozása komoly kihívást jelent az új egyetemi/kari vezetésnek, a HM/MH irányításnak, a nemzetközi katonai kapcsolatoknak.

* * *

A könyv számomra nemcsak a közeljövő szempontjából volt érdekes olvasmány, hanem személyes érintettségem miatt is. Mivel 1982–1985 között az akadémián a Tudományos Minősítő Bizottság aspiránsaként tanultam (erről a szerző meg is emlékezik a 159. oldalon), majd 1991-ig az akadémia egyik tanszékén tanítottam (1987-től tanszékvezető egyetemi docensként a Hadtáp Tanszékét vezettem), lényegében cselekvő részese voltam annak a korszaknak, amit Szabó Miklós a könyvben leírt. Ebből fakadóan a könyv nemcsak egy fantasztikus és nosztalgikus „időutazást” jelentett számomra, hanem lehetőséget adott arra is, hogy az eseményeket, az emlékeket és véleményemet egybevessem/ütköztessenem a szakértő történész értékítéletével.

Bár személyes értékelésem lényegében megegyezik a könyv végső konklúziójával, miszerint az akadémia a vizsgált időszakban (különösen az évtized közepétől) komoly fejlődésen ment át, azonban hiányolom az akkori rendszer – lehetőségekhez viszonyított – kritikai elemzését. Véleményem szerint ugyanis több területen (például az angol nyelvképzés kiterjesztése, a civil felsőoktatási intézményekkel való kapcsolattartás, vagy a nemzetközi/szövetségi tudományos életben való részvétel) jelentősebb eredményeket lehetett volna elérni, ha nagyobb mozgásteret ad az akadémiának az akkori centralizált irányítás, a mozgásteret egyszerre bővítő és szűkítő szabályozás, ha gyorsabban változott volna az uralkodó konzervatív gondolkodásmód.

Emlékszem azokra a belső vitákra, amelyek az egyetemi létforma – katonai környezetben is alkalmazható – bizonyos formáinak (oktatói teljesítménymérés, kutatónapok bevezetése, külső oktatás stb.) bevezetésével kapcsolatban zajlottak, amelyeket még tanszékvezetői szinten sem sikerült elfogadtatni. Lehet, hogy a szerző ezeket a mozgásokat nem érzékelte, hiszen parancsnok-helyettesként más hatáskörrel és mozgástérrel rendelkezett, és az akadémia akkori ágazatai (karok) között ugyanúgy megvoltak a haderőnemi kulturális sajátosságok, mint a csapatok között. Tehát egy új, alulról jött kezdeményezésnek bizonyára más volt a sorsa a társadalomtudományi területen (a politikához való szorosabb kapcsolódás miatt), mint az erősen hierarchizált szárazföldi struktúrában.

Jó példa, hogy a civil tanintézetekre jellemző tudományos diákköri (TDK) mozgalmat, amelynek kezdeményezője (majd az első TDK-tanács elnöke) voltam, csak a

parancsnok, *Simon Sándor altábornagy* személyes támogatásával sikerült bevezetni és meghonosítani. Persze elképzelhető, hogy a modernizációt erősíteni kívánó vitáknak, történéseknek nincsen hiteles dokumentációja, és a korszerűsítési folyamatot segítő „mikroszintű” reformtörekvések az akkori szakirodalomból nem voltak rekonstruálhatók. Talán jobban lehetett volna ezeket a mozgásokat megjeleníteni, ha a szerző nemcsak a levéltári forrásokra, hanem az akkori időszak (Akadémiai Közlemények, Akadémiai Értesítő) kritikus szakirodalmára is támaszkodik.

* * *

Szabó Miklós az ZMKA történetéről szóló ötödik könyvében is a korábbi munkáiban már megismert kutatási módszertant alkalmazta. Különösen értékes, olvasmányos része a könyvnek a lábjegyzetekben fellelhető gazdag apparátus, amely egyfajta „kicsoda” segítséget nyújt az olvasónak. A krónikás ugyan nem osztotta meg az olvasóval, hogy kiket emelt ki a különböző névsorokból, dokumentumokból és eseményekből – vélelmezhető azonban, hogy azokat, akiket ismert.

Bár a recenzens még legalább két tucat híres embert (tábornokok, vezetők, kiemelkedő karriert bejártak) talált a könyvben a megjelölteken kívül, mégis rendkívül imponáló eredménynek tekinthető, hogy az oktatási intézmények kiválóan végzett hallgatóiból milyen sokan váltak tábornoki rangú parancsnokká, elismert szakterületi vezetővé, a szakmai és tudományos közélet aktív szereplőivé. Ez is mutatja, hogy színvonalas oktatás folyt a hazai és külföldi katonai akadémiákon, amely sikeresen járult hozzá a haderő humánpolitikájának megvalósításához.

Talán majd egyszer azt is elérjük, hogy az akadémia/egyetem is büszke lesz volt diákjaira, és eredményességét – mint ahogyan ezt keleten és nyugaton egyaránt teszik – sikeres diákjai népszerűsítésén keresztül is bemutatja.

* * *

A könyv I. fejezetében a szerző a korszak elismert kutatóinak (Fischer Ferenc, Judit Tony, Romsics Ignác történészek, vagy katonai vonatkozásban például Kőszegvári Tibor) munkáira hivatkozva felvázolta azt a kül- és biztonságpolitikai környezetet, amely közvetett formában hatással volt az akadémia működésére, oktatási tematikájára és programjaira, valamint külső, nemzetközi (szövetségi) kapcsolataira.

A II. fejezetben az akadémia tevékenységét bemutató néphadseregi viszonyokat mutatta be a nyolcvanas években. Ez a mini hadsereg-történet a könyv egyik legérdekesebb és legszórakoztatóbb része. Olyan, amelyben a figyelmes olvasó számos, nemcsak a katonai oktatáshoz kapcsolódó fontos eseményt, összefüggést, katonapolitikai rendszerleírást talál, hanem komolyan gazdagíthatja és rendszerezheti ismereteit az akkori pártirányítási rendszerről, a HM működéséről, illetve a Varsói Szerződés (VSZ) direkt szovjet irányításáról. A több mint 80 oldalas masszív elemzés a könyv legjobb fejezete, mert segítségével nemcsak a ZMKA működésének, centralizált vezetésének rendjét, szabályozását, pénzügyi-logisztikai támogatását sikerült a szerzőnek bemutatni, hanem olyan ismereteket is közvetít, amely az olvasót a régi és jelenlegi helyzet összehasonlítására, a történelmi ismétlődések, eltérések és különbségek felismerésére ösztönzi.

Az utóbbi két évtized alulfinanszírozottsága fényében üdítő élmény volt GDP 4%-os katonai költségvetéséről olvasni, vagy egy ötéves, katonai képesség-fejlesztési

terv beszerzési céljaival (39–40. oldal) megismerkedni. A mai tapasztalatok birtokában szinte hihetetlennek tűnik az akkori évek harci-technikai beszerzéseinek mennyisége (72 darab T-72 harckocsi, 176 darab BMP-1 páncélozott harcjármű, 12 darab SZU-22 felderítőgép, 20 darab MI-24 harci helikopter stb.), amiről ma a katonai vezetés hosszú távon sem reménykedhet.

Meggyőzően sikerült a szerzőnek ábrázolnia a '80-as évek közepén bekövetkezett fordulatot, amikor *Oláh István*, majd *Kárpáti Ferenc* minisztersége alatt megkezdődött a néphadsereg nemzeti jellegének erősítése (különösen bátor és perspektivikusan is jelentős döntés volt a hadtest/dandár szervezeti rendre való áttérés 1987-ben), a humán- és illetményrendszer felülvizsgálata, a katonai beszerzési költségvetés nemzetgazdasági céloknak való alárendelése. E folyamatok a VSZ 1987-es új, védelmi doktrínájának elfogadását követően, a gorbacsovi haderő-csökkentési kezdeményezések következtében felgyorsultak, és meghatározó hatást gyakoroltak a honvédelmi politikára, a néphadsereg reformjára és az akadémiai oktatás mindezeket lekövető tevékenységére.

* * *

A könyv III., IV. és V. fejezeteiben a ZMNE történész professzora az akadémia '80-as évekbeli történetét dolgozza fel. Az időbeli szakaszolás bizonyára nem volt könnyű, hiszen az oktatás „algoritmusa” minden évben ugyanaz volt: felkészülés a tanévre, a tanév megkezdése és az oktatási feladatok végrehajtása, évközi tanári hadijáték és tanári továbbképzések levezetése, tanév végi hallgatói zárógyakorlat végrehajtása és az államvizsgák lefolytatása.

Az oktatási monotonitást egy-egy kiemelkedő esemény szakította meg néha, mint például az akadémiaparancsnoki váltás 1982-ben (dr. Lantódi József vezérőrnagyot dr. Simon Sándor vezérőrnagy váltotta), az 1985-ös (egyben utolsó) katonai díszszemlén való sikeres helytállás, a HM felügyeleti szemle, vagy az akadémia történelmi évfordulóinak megünneplése. Különösen az 1985-ös év volt rendkívül gazdag eseményekben és szokatlan feladatokban, amely így a szerző szakaszolásában fontos szerepet játszik.

* * *

Az oktatási tematikák fejlődésében, különösen a hadműveleti és harcászati képzésben, jól nyomon követhetők azok a történelmi változások, amelyeket Szabó altábornagy az első fejezetekben jellemzett.

A '80-as évek elején előtérbe került a koalíciós hadviselés oktatása, amelynek eredményeképpen nagy figyelmet kapott az orosz katonai szaknyelv oktatása. 1986-tól kezdve az akadémia áttért az emelt szintű orosz nyelvi oktatásra, amely nemcsak a nyelvórákon, hanem a szakmai foglalkozásokon, gyakorlatokon is zajlott. 1987-től egy jelentős orosz nyelvi tananyag-kidolgozási program zajlott (magam is két orosz nyelvű hadtáp tankönyv társszerzője voltam), amely kiterjedését, szervezettségét, menedzselését és finanszírozását tekintve rendkívül sikeres volt. (Jó például szolgálhatna ma is egy hasonló angol nyelvű projekt többéves megvalósításához.)

Az évtized közepén előtérbe kerültek a NATO légi-földi műveleti koncepciójából (Air-Land Battle) fakadó oktatási és gyakorlati témakörök, mindenekelőtt az

ellenség nagypontosságú fegyverei, felderítő és csapásmérő eszközei elleni harc elméleti és gyakorlati kérdései, valamint a szovjet hadműveleti manővercsoport (HMCS) ismeretanyagának oktatásba történő bevitelére.

A VSZ új katonai doktrínáját követően az akadémia különös figyelmet fordított a védelmi hadműveletek, harctevékenységek hagyományos fegyverekkel való megvívásának elméletére és gyakorlatára. A tanintézet feladata volt továbbá a szövetségben akkor hungarikumnak számító hadsereg–hadtest–dandár szervezet tevékenységének és vezetésének modellezése, elméleti kipróbálása.

* * *

A ZMKA egyetemmé válási folyamatában meghatározó eseménynek tekinthetjük az 1985-ben létrejött akadémia öngazgató szervek (Akadémiai Tanács, Doktori Tanács) megalakulását, az új tudományos minősítési rendszer bevezetését (ld. 153. oldal), a polgári oktatói fokozatok (egyetemi tanár, docens, adjunktus, tanársegéd) 1987-es bevezetését. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy mindezen kezdeményezések – bár a megvalósítás az akadémia vezetésén és tanári karán múltott – központi intézkedésekre, HM utasításokra jöttek létre.

1985. október 15-én adták át először az első egyetemi doktori (dr. univ.) fokozatokat, amely időponttól kezdve már csak idő kérdése volt, hogy mikor alakul át az akadémia (ma nemzetközileg is divatos) katonai egyetemmé.

Érdekes volt látni, hogy a biztonság- és védelempolitika (akkori terminussal katonapolitika) oktatására és kutatására 1982-ben jött először létre egy munkacsoport a Tudományos Tanács részeként.

* * *

Az utolsó fejezetek számos olyan korabeli kezdeményezést, programot, megoldást tartalmaznak, amely hagyományok továbbvitele mindenképpen hasznára válna az új egyetemnek is. Ilyen volt például a külföldi hallgatók képzése (lengyel, szovjet, vietnami, iraki, líbiai) a nyolcvanas években, ami a HM nemzetközi megállapodásai alapján történt, és amely hagyományt (kapcsolatot) a jövőben is meg kellene tartani. A jövőben sem pótolhatja semmi a HM/HVK gondoskodó magatartását a katonatanárok és a hallgatók külföldi (NATO/EU) képzése, gyakoroltatása (missziók, nemzetközi gyakorlatok) területén.

Irigyelhetjük az akkori évtized stabilitását is, amelyre oly nagyon szüksége van a megújuló katonai felsőoktatásnak legalább az elkövetkező egy évtizedben. Az új egyetemen/karon ki kell alakítani egy új szemléletet, működési rendet, munkarendet, amely a fő feladatot, az oktatást és a tudományos munkavégzést szolgálja.

* * *

Bár a könyv rendkívüli történelmi akkuratussággal készült, az akadémiai tevékenység kronológiai leírási módszere néhány kérdés vonatkozásában mégis hiányérzetet is kelt az olvasóban. Bár számos táblázat, eredeti dokumentum-másolat van a könyvben, nem található semmiféle organogram, akadémiai szervezeti-működési leírás, amelyet egy hadsereg részét képező katonai szervezetnél elvárna az érdeklődő. Több információt vártam a tudományos kutatási eredményekről és a nemzetközi kapcsolatokról is.

A tudományos és az oktatói munkában betöltött szerepe alapján hangsúlyosabb figyelmet érdemelt volna a tanszékvezetői kar tevékenységének ismertetése is.

A különböző részinformációkból egy ezerfős oktatói és kiszolgáló állománnyal (sorállományt is beleértve), három mai értelemben vett karral, hallgatói parancsnoksággal, a szükséges logisztikai szervezetekkel működő katonai akadémia képe rekonstruálható, amely évente 800–900 hallgató graduális, posztgraduális és tanfolyamrendszerű oktatását végezte el.

* * *

Összességében a könyv egy izgalmas akadémiai történelmi időszakot ír le, amely méltán nevezhető a ZMKA egyetemné történő átalakulása közvetlen előkészítő időszakának. M. Szabó Miklós korábbi munkáihoz hasonlóan objektív, dokumentált történetet tár az olvasók elé, személyes véleményéről legfeljebb egy-egy megjegyzése tanúskodik.

A könyv érdekes, olvasmányos, a történelmet és a katonai felsőoktatás iránt érdeklődőknek hasznos olvasmány. A könyvet különösen ajánlom elolvasásra az egyetem/kar jelenlegi vezetésének, hogy a történelmi tapasztalatok birtokában tudjanak hozzáfogni az új egyetem építése történelmi feladatának.

Azt pedig csak remélni lehet, hogy a jövőben lesz olyan történész, aki tovább folytatja a tudós akadémikus heroikus vállalkozását, és az újabb kori időszak feldolgozásával teljessé teszi az akadémia/egyetem majdnem 65 éves, most lezáruló történetét.